ПЕРСОНАЛІЇ

РАХНО О.Я.

ГОЛОВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ Ф.М.УМАНЕЦЬ

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та громадської діяльності голови Чернігівської губернської земської управи у 1896-1901 рр. Ф.М.Уманця.

Федір Михайлович Уманець (1841-1917) - відомий громадський діяч та історик Чернігівщини. В сучасній українській історіографії з'явилися публікації, у яких подано його біографічні дані та проаналізовано ряд праць історика[1]. Втім, його життєвий шлях та громадська діяльність потребують подальшого дослідження. Наша стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

Ф.М.Уманець народився 21 лютого (5 березня) 1841 р. у с.Янівка Глухівського повіту Чернігівської губернії в сім'ї дрібномаєткових дворян козацько-старшинського походження. Рід Уманців відомий з середини XVII ст. Біля його витоків стояв Пилип Іванович Уманець - глухівський сотник (1653-1668 рр., з перервами), батуринський (1661 р.) та ніжинський (02.1669-28.02.1674 рр.) полковник[2]. За деякими даними, "*ему Хмельницький дал с.Студенок и сл.Слепород (Глух. сотни)*"[3]. Нащадки П.І.Уманця служили у Війську Запорозькому здебільшого на посадах сотенної старшини та городових отаманів Глухівської сотні й мали невеликі маєтності у Глухові та навколишніх селах. Так, дід Ф.М.Уманця Федір був сотенним осавулом[4].

Батько Ф.М.Уманця Михайло Федорович у травні 1816 р. розпочав військову службу юнкером Кінбурнського драгунського полку, а потім був відряджений до Дворянського кавалерійського ескадрону. У червні 1819 р. був направлений прапорщиком у Інгерманландський драгунський полк, а звідти переведений до гусарського полку. У квітні 1821 р. одержав чин поручика. Вийшов у відставку 15 грудня 1826 р. у чині штабс-ротмістра. Дрібний землевласник, він не міг за рахунок прибутків від маєтку забезпечити нормальні умови життя родини, відтак змушений був служити управителем маєтків у великих землевласників[5].

М.Ф.Уманець був двічі одружений. Від першої дружини Варвари Михайлівни мав сина Івана та дочку Марію. Друга його дружина Марія Петрівна Шор, крім сина Федора, народила йому дочок Анастасію та Євгенію. М.Ф.Уманець володів родовим маєтком у с.Береза Глухівського повіту (100 дес. землі) та придбав у 1826 р. хут.Ловра, який 22 липня 1864 р. заповів синові Федору[6].

Ф.М.Уманець середню освіту здобув у Новгород-Сіверській гімназії, вищу - на юридичному факультеті Московського університету, який закінчив у 1861 р. зі ступенем кандидата права, захистивши дисертацію "*Надел общины и дворовые люди*"[7].

Цивільну службу Ф.М.Уманець розпочав 24 грудня 1861 р. у Міністерстві внутрішніх справ, де з 8 березня до 12 квітня 1862 р. служив чиновником в одному з відділів. 13 квітня 1862 р. був переведений до Міністерства юстиції, де служив чиновником 3-го відділення, а з 15 лютого

до 1 серпня 1863 р. - старшим помічником столоначальника, і був звільнений з посади за власним бажанням. 29 листопада того ж таки року Міністерство внутрішніх справ відрядило його до Києва у розпорядження київського, подільського і волинського генерал-губернатора на посаду мирового посередника. З 29 січня 1864 р. до 23 квітня 1867 р. Ф.М.Уманець служив спочатку дільничим мировим посередником послідовно у Кам'янецькому та Ушицькому повітах, а потім - головуючим у Проскурівському та Ольгопольському повітових мирових з'їздах Подільської губернії та був звільнений з посади за власним бажанням[8]. Вже тоді він докладав зусиль для поширення освіти серед місцевих селян. Ф.М.Уманець згадував: "*В 1865 году, когда я был мировым посредником в Подольской губернии, мне удалось в самое короткое время, в какие-нибудь два месяца, без всяких других средств, кроме участия населения и духовенства, устроить, кажется, восемнадцать школ, с количеством учеников более 500*"[9].

Навесні 1867 р. Ф.М.Уманець повернувся на Чернігівщину і деякий час займався власним господарством. У 1874 р. виборці Глухівського повіту обрали його гласним повітового земського зібрання, а 9 лютого 1875 р. Чернігівське губернське земське зібрання - "*непременным членом*" Глухівського повітового у селянських справах присутствія. На цю ж посаду на наступні три роки він був переобраний 14 березня 1878 р. Службові обов'язки Ф.М.Уманець виконував належним чином і 7 липня 1878 р. був нагороджений орденом св.Станіслава 3 ступеня, а 10 квітня 1880 р. підвищений у чин надвірного радника. 3 червня 1880 р. він був звільнений з посади "*непременного члена*" Глухівського повітового у селянських справах присутствія за власним бажанням[10].

Ф.М.Уманець залишив помітний слід в історії повітового земства. Б.Б.Веселовський, характеризуючи діяльність Глухівського земства, зокрема зазначав: "*С 1874 года в среде гласных появляется умеренный прогрессист Ф.М.Уманец и пытается оживить земство: вносит проект устройства начальных и высших народных школ, поднимает вопрос об учреждении ссудно-сберегательных товариществ и пр., но сочувствия не встречает*"[11].

У 1877-1882 та 1886-1901 рр. Ф.М.Уманець обирався губернським гласним від Глухівського повіту[12]. Однак його дебют у Чернігівському губернському земському зібранні виявився не дуже вдалим. На засіданні 18 січня 1878 р. під час обговорення питання про кошторис статистичного відділення він налаштував певним чином проти себе "*ліву*" частину гласних, виступивши проти експедиційного методу проведення статистичних робіт. На його думку, "*все эти работы могли бы быть сделаны в каждом уезде в течении месяца. Их могли бы выполнить уездные управы и городские думы*"[13] . Зібрання більшістю 39 проти 36 голосів проголосувало за закриття статистичного відділення[14].

На засіданнях Чернігівського губернського земського зібрання Ф.М.Уманець значну увагу приділяв покращенню продовольчого забезпечення населення. Зокрема, 24 січня 1880 р. під час обговорення цього питання гласний О.П.Карпінський у зв'язку з малоземеллям значної кількості селян звернув увагу на необхідність проведення часткового переселення селян у малозаселені регіони країни. Цю ідею підтримав і Ф.М.Уманець. Згідно з його пропозицією було ухвалено "*ходатайствовать перед*

правительством, чтоб оно отменило существующие относительно переселений стеснительные правила и приняло на себя исследование местностей, годных для переселения"[15].

2 жовтня 1887 р. Ф.М.Уманець був обраний головою Глухівської повітової земської управи. На цю посаду він переобирався ще у 1889, 1892 та 1895 рр. і очолював управу до 30 січня 1896 р., коли Чернігівське губернське земське зібрання обрало його головою губернської управи[16]. Очолюючи виконавчий орган Глухівського повітового земства, Ф.М.Уманець значною мірою прислужився покращенню соціально-економічного та культурного рівня життя населення повіту.

У 1889-1895 рр. Ф.М.Уманець був членом ревізійної комісії Чернігівського губернського земства і здобув певний авторитет серед губернських гласних. Особливу активність він проявив на засіданнях Чернігівського губернського земського зібрання у січні-лютому 1896 р. На засіданні 18 січня під час обговорення доповіді про спільне з Курським земством клопотання про відкриття у Харкові фельдшерської школи Ф.М.Уманець запропонував подати ще й окреме клопотання щодо відкриття такої школи у Києві[17]. Наступного дня, підтримуючи доповідь земської управи щодо розширення програми "*Земского сборника Черниговской губернии*", він запропонував доповнити його зміст публікацією журналів повітових земських зібрань, щоб "*именно интересы уездных земств были представлены в этом Сборнике*"[18]. Зібрання ухвалило: "*согласится с предложением гл. Уманца - печатать в земском сборнике журналы уездных земских собраний и приложения по соглашению с уездными управами*"[19].

23 січня він брав участь в обговоренні питання щодо створення сільских бібліотек, внаслідок чого зібрання постановило "*внести в смету на 1896 год 15000 р. на устройство сельских библиотек, по 1000 руб. на каждый уезд*"[20]. 24 січня під час розгляду доповіді управи про відрядження учителів на курси "*плодоводства и устройства плодового питомника*" Ф.М.Уманець переконував гласних у необхідності навчати дітей садівництву та створювати при школах сади[21]. Зібрання підтримало його пропозицію і внесло у кошторис 900 руб. на відрядження вчителів на курси садівництва[22].

26 січня Ф.М.Уманець запропонував земському зібранню кілька резолюцій щодо запровадження в губернії загальної початкової освіти. Розуміючи, що для реалізації цього грандіозного плану потрібні великі кошти, він переконував зібрання в необхідності підтримки церковно-парафіяльних шкіл та шкіл грамоти, яким державне казначейство почало надавати значні субсидії[23].

На засіданні зібрання того ж таки дня він висловив свої пропозиції щодо питання про "*облесение песчаных пространств*"[24]. Така активність Ф.М.Уманця на зібранні відіграла певну роль під час виборів голови Чернігівської губернської земської управи.

30 січня 1896 р. голова губернської управи В.М. Хижняков "*отказался от участия в выборах на четвертое трехлетие по случаю расстроенного здоровья*". Головою Чернігівської губернської земської управи більшістю голосів (35 проти 24) був обраний Ф.М.Уманець. За таких умов його конкурент, представник лівого крила земства О.П.Шликевич, "*баллотироваться отказался*"[25]. Ф.М.Уманець переважною більшістю голосів (41 проти 21) був переобраний головою управи ще й 5 лютого 1899 р.[26]

Сучасники констатували, що Ф.М.Уманця привела до влади і підтримувала "*консервативна земська партія*". Водночас голова губернської земської управи підтримував розумні ініціативи представників різних політичних напрямків і течій у губернському земстві[27]. У світогляді Ф.М.Уманця поєднувались цілковита лояльність щодо російського самодержавства з українофільськими симпатіями[28].

На початковий період головування Ф.М.Уманця припадає створення "*Сельскохозяйственного экономического совета при Черниговской губернской земской управе*". Згідно з розробленим і затвердженим на засіданні 6 лютого 1899 р. "*Положением*" ця структура мала "*своей задачею изыскание и направление всех мероприятий для поднятия сельского хозяйства, содействия и улучшения экономических и промышленных условий населения губернии*"[29].

Ф.М.Уманцю довелося також займатися створенням земської статистичної служби в Чернігівській губернії. Зазначимо, що губернське земське зібрання 16 грудня 1899 р. обрало спеціальну комісію для розгляду цього питання. На її засіданні 12 травня 1900 р. під головуванням Ф.М.Уманця було вирішено доручити статистику М.Л.Шаховському розробити проект програми оціночно-статистичних робіт в губернії, "*включить в штат бюро двух постоянных статистиков*" і "*пригласить, если представится возможным, сразу всех тридцать статистиков, при этом преимущественно со специальным агрономическим образованием, не ниже среднего*"[30]. Незабаром земська статистична служба була створена і розпочала свою діяльність. Ф.М.Уманця турбували неврожаї та голод, що періодично охоплювали Чернігівську губернію. Вирішення питання про надання своєчасної продовольчої допомоги населенню постраждалих повітів зокрема та всебічне покращення діяльності земських установ взагалі, він вбачав у реформі земських установ - створенні дрібної земської одиниці у волостях чи навіть селах. Свою точку зору він відстоював на продовольчій нараді у Вільному економічному товаристві в Петербурзі у березні 1898 р. Зокрема, 14 березня 1898 р. на засіданні Товариства під час обговорення продовольчого питання Ф.М.Уманець зазначив: "*Очень часто указывалось на то, что земские учреждения не могут придти во время на помощь населению, потому что на местах не имеют соответствующих органов. Это бедствие, о котором говорят много и в литературе и в частных собраниях, может быть устранено лишь с учреждением мелкой всесословной земской единицы*"[31]. Зазначимо, що втілювати ідею створення волосного земства в життя почав лише Тимчасовий уряд у 1917 р.

За часів головування у Чернігівській губернській земській управі Ф.М.Уманця розроблено проекти запровадження в губернії загальної початкової освіти, збільшено асигнування на організацію освіти дорослих, відкриття недільних шкіл, організацію педагогічних курсів для народних учителів[32]. Значна увага приділялася розгортанню мережі земських початкових шкіл. Зокрема, у лютому 1899 р. з нагоди 100-літнього ювілею від дня народження О.С.Пушкіна губернське зібрання ухвалило рішення заснувати в Чернігівській губернії 15 зразкових шкіл, на що асигнувало 15 тис. руб., з внесенням у кошторис щорічно протягом п'яти років по 3000 руб.[33] За його сприяння у кожному повіті губернії були засновані каси взаємодопомоги для земських службовців[34].

Ф.М.Уманець доклав чимало зусиль для облаштування Музею українських старожитностей, створеного на базі колекцій, які заповів Чернігівському губернському земству В.В.Тарновський. На засіданні губернського земського зібрання 28 листопада 1901 р. музейна комісія доповіла, що "*это хлопотливое дело выполнено личными заботами председателя губернской управы и предложила благодарить его за это. Собрание постановило: выразить благодарность Ф.М.Уманцу за понесенный им труд*"[35].

Діяльність Ф.М.Уманця на посаді голови губернської земської управи була різноплановою. Зокрема, на засіданні екстреного губернського земського зібрання 30 вересня 1899 р. Ф.М.Уманець був обраний до складу депутації губернського земства, яка мала подати уряду "*все данные, выясняющие сравнительные преимущества, а также местное и государственное значение проведения железной дороги Киев-Петербург через Чернигов, по левому берегу Днепра*"[36].

Слід зазначити, що у 1894 р. механік М.А.Зюков обладнав у Чернігові невеличку електростанцію. Восени того ж таки року було електрифіковано приміщення міської думи. Ф.М.Уманцю у період головування в земській управі довелося займатися електрифікацією земських установ. Місцева преса, зокрема 28 листопада 1896 р., повідомляла: "*Председатель Черниговской губернской земской управы надворный советник Ф.М.Уманец выехал в г.Киев для выяснения с техниками вопроса об освещении Черниговской губернской земской больницы электричеством*"[37].

Значну увагу губернська земська управа на чолі з Ф.М.Уманцем приділяла також розвитку медицини, кустарних промислів, шовківництва, підтримці кооперативних об'єднань, улаштуванню сільських бібліотек, дослідженню та осушенню боліт тощо.

Втім, під час губернського земського зібрання в грудні 1899 р. відбувся серйозний конфлікт між Ф.М.Уманцем та ревізійною комісією губернського земства. Її члени інкримінували Ф.М.Уманцю нецільове використання коштів, невиправдані відрядження, безлад у веденні документації в земській управі, висловили незадоволення роботою секретаря управи Б.Д.Грінченка і зажадали його звільнення. Того ж таки дня Ф.М.Уманець звільнив з посади Б.Д.Грінченка, оскільки ревізійна комісія поставила питання: або вона піде у відставку, або буде звільнений секретар управи. Конфлікт набув широкого розголосу і Ф.М.Уманець змушений був давати публічні пояснення на зауваження ревізійної комісії. Доповідь ревізійної комісії, а також пояснення Ф.М.Уманця та членів управи були опубліковані[38]. Він зміг певною мірою виправдатися перед ревізійною комісією, однак втратив підтримку більшості губернських гласних.

Окрім земських справ, Ф.М.Уманець брав участь у роботі Чернігівської губернської вченої архівної комісії, створеної 14 листопада 1896 р. з метою збереження документальної спадщини. Того ж дня його було обрано головою постійної підкомісії - помічником голови комісії графа Г.О.Милорадовича[39]. Однак вже на засіданні комісії 15 червня 1897 р. "*доложено было заявление Ф.М.Уманца, который, в виду многочисленных его занятий по земству, отказывался от участия в суб-комиссии, обещаясь, как член комиссии, стараться приносить посильную пользу*"[40].

Ф.М.Уманець входив до складу низки громадських організацій регіону. Зокрема, у 1901 р. він був членом чернігівського губернського "*Училищного совета*", "*Попечительства детских приютов ведомства учреждений Императрицы Марии*", "*Комитета Попечительства о народной трезвости*"[41]. На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 26 листопада 1900 р. Ф.М.Уманець був обраний членом Попечительської ради Глухівської жіночої гімназії[42].

В останній рік перебування Ф.М.Уманця на посаді голови Чернігівської губернської управи чернігівський губернатор двічі клопотався про підвищення його у чині. Так, господарський департамент Міністерства внутрішніх справ 7 листопада 1901 р. повідомляв: "*Вследствие представления от 6 сентября 1901 года за № 3950, Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 29 октября 1901 года за №80, председатель Черниговской губернской земской управы Уманец произведен, за выслугу лет из надворных в коллежские советники, со старшинством с 20 марта 1896 года*"[43]. 18 лютого 1902 р. губернатор отримав повідомленння, що "*Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 15 февраля 1902 года за №11, председатель Черниговской губернской земской управы Уманец, произведен, за выслугу лет, из коллежских в статские советники, со старшинством с 20 марта 1900 года*"[44].

У 1901 р. після повітових земських виборів склад губернських гласних значно поновився і ліберальне крило губернського земського зібрання помітно посилилося. 4 грудня під час виборів Ф.М.Уманець не був переобраний на посаду голови Чернігівської губернської земської управи, оскільки у результаті таємного голосування не набрав більшості голосів гласних (29 проти 32). Переміг на виборах представник лівого крила О.О.Свєчин (38 проти 23)[45].

За службу в земських установах Ф.М.Уманець був нагороджений орденом св.Анни 3 ступеня, медалями у пам'ять царювання імператора Олександра III, у пам'ять коронування імператора Миколи II та "*За труды по Первой всеобщей переписи населения 1897 г.*"[46].

Упродовж життя Ф.М.Уманець створив цілу низку праць з історії та педагогіки, які публікувалися на сторінках часописів "*Древняя и новая Россия*", "*Журнал Министерства народного просвещения*", "*Исторический вестник*", "*Отечественные записки*", "*Русский архив*" та окремими виданнями. О.Моргун, аналізуючи діяльність українських діячів у земських установах, дав, зокрема, таку характеристику Ф.М.Уманцю: "*Ф.Уманець, від 1896 р. по 1901 р. голова губерніальної земської управи, скупчив на службі в Чернігівському земстві таких видатних українських письменників як: М.Вороний, В.Самійленко, М.Чернявський, Б.Грінченко, М.Коцюбинський; український патріот, відомий письменник, автор написаної з великим піднесенням монографії про Гетьмана І.Мазепу, в якій прославляється Мазепа, як національний герой України*"[47].

Залишивши посаду голови Чернігівської губернської земської управи, Ф.М.Уманець фактично відійшов від земських та інших громадських справ. Подальше життя він присвятив своїй улюбленій справі - науковим студіям[48].

Втім, фінансові справи Ф.М.Уманця були не в кращому стані. Незважаючи на тривалу роботу, державної пенсії Ф.М.Уманець не одержав, оскільки перебував на державній службі лише близько 10 років, а робота на

керівних виборних посадах у земських установах (15 років) за тодішнім законодавством не підлягала забезпеченню пенсією. У цій складній фінансовій ситуації на допомогу 70-річному Ф.М.Уманцю прийшло губернське земське зібрання, яке у 1910 р. ухвалило рішення про внесення у кошторис 1911 р. 1200 руб. на рік на допомогу Ф.М.Уманцю (по 100 руб. на місяць). Така допомога надавалась губернським земством до останніх днів його життя[49].

Помер Ф.М.Уманець у середині липня 1917 р., ймовірно, у Глухові. Чернігівський губернський комісар з охорони пам'яток В.Л.Модзалевський намагався взяти під охорону його колекції, але не встиг. На жаль, пам'ятки мистецтва, бібліотека і архів Ф.М.Уманця були розграбовані селянами сусідніх сіл Масензовки та Янівки[50].

---

[1]Детальніше див.: *Половець В.М.* Федір Михайлович Уманець: громадська та наукова діяльність (1841-1918 рр.) / В.М.Половець // Сіверянський літопис. - 2000. - №1. - С.97-119; *Він же.* Федір Михайлович Уманець (1841-1917 рр.). -Чернігів, 2006.

[2]*Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. Ч.1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації / В.В.Кривошея / Вид. 2-ге, доповнене, уточнене і виправлене. - К., 2005. - С.74, 93-94.

[3]*Милорадович Г.А.* Родословная книга Черниговского дворянства / Г.А.Милорадович. - СПб., 1901. - Т.2. - С.354-358.

[4]Там же.

[5]*Сапухіна Л.П.* Документальні матеріали українських істориків у фондах Сумського обласного краєзнавчого музею / Л.П.Сапухіна // Український історичний журнал.- 2005. - №3. - С.185.

[6]Там само. - С.184-185.

[7]Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф.127. - Оп.14. - Спр.3875. - Арк.1зв.

[8]Там само. - Арк.1зв.-6 зв.

[9]Журналы Черниговского губернского земского собрания XXXI очередной сессии 1895 года, с 16-го января по 1-е февраля 1896 года (Стенографический отчет). - Чернигов, 1896. - С.304 -305.

[10]ДАЧО. - Ф.127. - Оп.14. - Спр.3875. - Арк.7-8.

[11]*Веселовский Б.* История земства за сорок лет / Б.Веселовский. - СПб., 1911. - Т.4. - С.314.

[12]*Сотников С.В.* Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX - XXXV сессий) 1883-1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I - XVIII с.с.) / С.В.Сотников. - Чернигов, 1902. - Вып.I. - С.24.

[13]*Холмский А.И.* Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания 1865-1882 / А.И.Холмский. - Одесса, 1884. - С.231.

[14]Там же. - С.232.

[15]Там же. - С.487.

[16]ДАЧО. - Ф.127. - Оп.14. - Спр.3989. - Арк.9зв.-11.

[17]Журналы Черниговского губернского земского собрания XXXI очередной сессии 1895 года, с 16-го января по 1-е февраля 1896 года. - С.53.

[18]Там же. - С.56-57.

[19]Там же. - С.63.

[20]Там же. - С.221.

[21]Там же. - С.240.

[22]Там же. - С.250.

[23]Там же. - С.305.

[24]Там же. - С.400-402.

[25]Там же. - С.487.

[26]*Сотников С.В.* Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX - XXXV сессий) 1883-1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I - XVIII с.с.) / С.В.Сотников. - Чернигов, 1902. - Вып.III. - С.2248.

[27]*Грінченкова М., Верзилів А.* Чернігівська українська громада. Спогади / М.Грінченкова, А.Верзилів // Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. - К., 1928. - С.467.

[28]*Копилов С.А.* Ф.М.Уманець - історик і громадський діяч / С.А.Копилов // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-літтю м.Глухова (27-28

жовтня 1992 р.). - Глухів, 1992. - С.101.

[29]Положение о сельскохозяйственном экономическом совете при Черниговской губернской земской управе // Земский сборник Черниговской губернии (далі - ЗСЧГ). - 1899. - №4. - С.16 - 17.

[30]Протокол заседания Статистической Комиссии, избранной Губернским земским собранием 16 декабря 1899 года // ЗСЧГ. - 1900. - №6. - С.56-57.

[31]Прения по продовольственному вопросу в общем собрании Императорского Вольного Экономического общества (Стенографический отчет) // Труды Императорского Вольного Экономического общества. - 1898. - Т.1. - Кн.3. - С.75.

[32]Див.: *Половець В.М.* Уманець Федір Михайлович (1841-1917 рр.) / В.М.Половець. - Чернігів, 2006. - С.10-14.

[33]Земские известия // ЗСЧГ. - 1900. - №1. - С.20.

[34]Губернскому земскому собранию XXXIII очередной сессии. Доклад об устройстве кассы взаимопомощи для всех служащих в земстве // ЗСЧГ. - 1900. - №1. - Приложение. - С.13-16.

[35]*Хижняков В.М.* Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXVI - XLVI сессий 1900-1909 годов / В.М.Хижняков. - Чернигов, 1912. - Т.I. - С.352.

[36]*Сотников С.В.* Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX - XXXV сессий) 1883-1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I - XVIII с.с.) / С.В.Сотников. - Чернигов, 1902. - Вып.III. - С.2258.

[37]Местные известия // Черниговские губернские ведомости. - 1896. - №985. - 28 ноября. - Часть официальная. - С.1.

[38]ЗСЧГ. - 1900. - №2. - Приложения. - С.1-37.

[39]Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1897-1898. Издание второе. - Чернигов, 1914. - Вып.1. - С.20.

[40]Там же. - С.27.

[41]Календарь Черниговской губернии на 1902 год. - Чернигов, 1901. - С.8, 19, 30.

[42]Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXVI очередной сессии (С 10 по 27 ноября 1900 года). - Чернигов, 1901. - С.339.

[43]ДАЧО. - Ф.127. - Оп.1. - Спр.8825. - Арк.308.

[44]Там само. - Арк.313.

[45]Стенографический отчет заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXVII очередной сессии 1901 г., состоявшейся с 15 ноября по 5 декабря 1901 года. - Чернигов, 1902. - С.858.

[46]ДАЧО. - Ф.127. - Оп.14. - Спр.3989. - Арк.1зв.

[47]*Моргун О.* Українські діячі в земствах / О.Моргун // Український історик. - 1869. - №1-3 (21 - 23). - С.59.

[48]*Уманец Ф.М.* Александр и Сперанский. Историческая монография / Ф.М.Уманець. - СПб., 1910; *Он же.* Проконсул Кавказа. Историческая монография. С портретом А.П.Ермолова и его почерком. - СПб., 1912; *Он же.* Несколько мыслей о воспитании. Педагогический этюд. - СПб., 1913; *Он же*. Английская школа. - Чернигов, 1915.

[49]Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 46-й очередной сессии 1910 года, состоявшейся 1-15 декабря 1910 г. (С приложениями). - Чернигов, 1911. - Приложения. - С.3-4.

[50]Інститут рукопису Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського НАН України. - Ф. 12. - Оп.1. - Спр.933. - Арк.1, 4.

Рахно А.Я.

Председатель Черниговской губернской земской управы Ф.М.Уманец

Статья посвящена анализу жизненного пути и общественной деятельности председателя Черниговской губернской земской управы в 1896- 1901 гг. Ф.М.Уманца.

Rakhno O. Y.

F.M.Umanets, the Chief of Chernihiv government zemstvo

The article is devoted to the analysis of F.M.Umanets's life, and social activity. F.M.Umanets was a zemstvo-councilor and the chief of Chernihiv government zemstvo executive committee in 1896-1901.

Отримано 27.04.2010